

В. І. Саітава, дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі інфармацыйна-дакументных камунікацый, кандыдат педагагічных навук, дацэнт, Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт культуры і мастацтваў

БІБЛІАГРАФІЧНАЕ НАВУЧАННЕ ЯК КІРУНАК ФАРМІРАВАННЯ ІНФАРМАЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЭНТАЎ УСТАНОЎ ВЫШЭЙШАЙ АДУКАЦЫІ

Інфармацыйная культура для сучаснага чалавека з'яўляецца падставай для бесперапыннай адукацыі на працягу жыцця. Адмысловы этап фарміравання інфармацыйнай культуры звязаны з перыядам навучання моладзі ва ўстановах вышэйшай адукацыі.

Прыродная інтэгратаўнасць інфармацыйнай культуры (граматнасці) як грамадскай сістэмы і ўнутраная яе складанасць актуалізуюць пытанне аб ролі асобных кампанентаў яе структуры, рэалізацыі імі ўласнага функцыянальнага патэнцыялу і ўплыве на павышэнне эфектыўнасці сістэмы цалкам. Устойлівым кампанентам, які вылучаецца ў канцэпцыях інфармацыйнай граматынасці, стандартах кампетэнтнасцей інфармацыйнай граматынасці, з'яўляецца бібліяграфічнае навучанне (ці бібліяграфічная культура, бібліяграфічная падрыхтоўка і іншыя звязаныя паняцці [1]. Гэты кампанент, як вядома, быў у аснове эвалюцыі самой грамадскай з'явы інфармацыйнай культуры і сёння непасрэдна ці ў складзе больш шырокіх інфармацыйных з'яў служыць задачы падрыхтоўцы прафесійных і навуковых кадраў ва ўстановах вышэйшай адукацыі. Асаблівасці сучасных інфармацыйных працэсаў уплываюць на інтэграванасць задач, зместу і формаў навучання інфармацыйнай культуры, што ўскладняе выяўленне таго, наколькі бібліяграфічнае навучанне студэнтаў рэалізуе функцыянальны патэнцыял бібліяграфіі.

Для агульнага аналізу ўвасаблення функцыянальнага патэнцыялу бібліяграфіі ў праграмах і праектах бібліяграфічнага навучання студэнтаў ва УВА, на наш погляд, падыходзіць катэгорыя бібліяграфічных ведаў, абгрунтаваная В. А. Факеевым і вылучаная ім узроўні гэтых ведаў [2]. Узроўні бібліяграфічных ведаў могуць быць суаднесены са ступенямі (узроўнямі) бібліяграфічнага навучання студэнтаў. В. А. Факееў падкрэсліваў су-

вязь гэтых з’яў: «оптимизация производства и функционирования библиографического знания тесно связана с повышением библиографической культуры в обществе» [2, с. 301].

Значнасць і неабходнасць ведання асобных бібліяграфічных фактаў, звязаных з навучаннем па адукацыйнай праграме УВА, разумення сутнасці і формы бібліяграфічнага запісу, – адпавядае першаму ўзроўню бібліяграфічных ведаў і актыўна рэалізуецца персаналам бібліятэк і выкладчыкаў. Мэты гэтага ўзроўню – разуменне бібліяграм (бібліяграфічных запісаў) як спецыфічнага выніку пазнання дакументаваных ведаў, ведання іх відавой разнастайнасці, свабоднае аперыраванне бібліяграмамі і іх асобнымі элементамі, набыццё ўменняў стварэння бібліяграфічных запісаў, адпаведных аб’ектыўна-гнастычнаму вобразу фіксаванага тэксту. Задачы бібліяграфічнага навучання гэтага ўзроўню здзяйсняюць бібліятэкі ўсіх УВА ў межах дысцыплін «Інфармацыйная культура», «Асновы самаарганізацыі студэнта», «Сацыяльныя аспекты адаптацыі студэнтаў у ВНУ» і іншых, рэалізаваны ў вучэбна-метадычных дапаможніках тыпу: «Уводзіны ў спецыяльнасць», «Асновы інфармацыйнай пісьменнасці» і інш.

Сучасныя формы навучання студэнтаў тлумачэнню бібліяграфічных фактаў у бібліятэках краіны адлюстраваны ў друку [3], прадстаўлены на сайтах бібліятэк. Так, бібліятэкай Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта распрацаваны віртуальны праект метадычных рэкамендацый «Рацыянальныя прыёмы працы з кнігай». Электронныя дапаможнікі тыпу «Урокі інфармацыйнай пісьменнасці» падрыхтаваны бібліятэкамі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта, Беларуска-Расійскага ўніверсітэта, Палескага дзяржаўнага ўніверсітэта і інш. Навучанне студэнтаў аперыраванню бібліяграмамі ажыццяўляецца як форма кансультацыйнай дзейнасці ў бібліятэках. У асобных бібліятэках на сайтах дэманструюцца ўзоры бібліяграфічнага апісання дакументаў, іх частак ці сукупнасцей. Да навучальна-кансультацыйных формаў адносяцца і інструкцыі па запаўненні бібліяграфічных элементаў як інструменту пошуку ў электронных каталогах і БД. Па меры далучэння студэнтаў да даследчай дзейнасці студэнты атрымліваюць дапамогу ў афармленні цытавання і бібліяграфічных спіскаў у курсавых і дыпломных працах, у напісаных імі артыкулах і іншых працах, з улікам

патрабаванняў да стыляў бібліяграфічнага афармлення публікацыі ў замежных і айчынных выданнях (часопісах).

Параўнанне з вопытам навучання бібліяграфічнай граматыцы данага ўзроўню ў перадавых універсітэтах свету паказвае, што за мяжой студэнты атрымліваюць доступ да праграм EndNote, RefWorks і Zotero, якія дапамагаюць афармляць прыартыкульныя, прыкніжныя і іншыя спіскі літаратуры, цытаты, бібліяграфічныя спасылкі (гэта тлумачыць адсутнасць на сайтах бібліятэк узораў бібліяграфічнага апісання дакументаў і афармлення спіскаў); аўтаматычна фарміраваць паказальнікі аўтараў, дэскрыптары і перыядычных выданняў. Даны кірунак, з аднаго боку, спрашчае і ўдасканальнае дзейнасць студэнта з бібліяграфічнымі запісамі, але, з другога, патрабуе актыўнай самаарыентацыі, а таксама кансультацыйнай дапамогі бібліятэкара, і часам дадатковых матэрыяльных выдаткаў. У любым выпадку самыя новыя тэхналогіі вытворчасці бібліяграфічных ведаў з'яўляюцца перспектыўным кірункам рэалізацыі мэт першага ўзроўню засваення гэтых ведаў.

Задачы навучання другога ўзроўню фарміравання бібліяграфічных ведаў цесна звязаны з папярэднім, у практыцы часта рэалізуюцца адначасова і вылучаюцца намі для больш дакладнага адлюстравання спецыфічных момантаў. Галоўная мэта гэтага ўзроўню – выпрацоўка ў студэнтаў уменняў тлумачэння бібліяграфічных фактаў. Азнямленне з прызначэннем, структурай і іншымі асаблівасцямі анатацый, рэфератаў, класіфікацыйных індэксаў, ключавых слоў і іншымі сродкамі «згортвання» – «разгортвання» дапамагае студэнту ў пазнанні тэксту, вызначэнні яго істотных характарыстык, яго адпаведнасці пазнавальным патрэбнасцям. А навучанне студэнтаў стварэнню падобных бібліяграфічных дакументаў і асобных індикатыўных элементаў спрыяе выпрацоўцы ўменняў самастойнай інтэрпрэтацыі фіксаваных тэкстаў, вызначэння іх месца ў структуры бібліяграм, прыняццю рашэнняў аб уключэнні ва ўласныя базы ведаў (даных). У бібліятэках універсітэтаў Беларусі вядзецца разнастайная кансультацыйна-навучальная работа па развіцці ў студэнтаў уменняў тлумачэння бібліяграфічных фактаў. Так, у дысцыплінах тыпу «Інфармацыйная культура» разглядаюцца пытанні аналітыка-сінтэтычнай апрацоўкі дакументаў. Студэнты старэйшых курсаў БДУ атрымліваюць кансультацыі па пад-

рыхтоўцы апісанняў матэрыялаў у фармаце Dublin Core, іх рэферываньня і фармулёўкі ключавых слоў.

Трэці ўзровень бібліяграфічнага навучаньня студэнтаў звязаны з пазнаньнем імі структураваных масіваў бібліяграфічных запісаў. Па меры авалодваньня будучай спецыяльнасцю і павелічэньнем ролі формаў вучэбна-навуковай дзейнасці, звязаных з правядзеньнем уласных даследаваньняў, узрастае значэньне прафэсійна-арыентаваных інфармацыйных рэсурсаў, уменняў выяўляць і выкарыстоўваць неабходнае ў інфармацыйных рэсурсах універсальнага зместу. Бібліяграфічна граматы студэнт правільна выбірае адпаведныя інфармацыйна-пошукавыя сістэмы, уяўляе змест, арганізацыю і сферу прымянення гэтых сістэм; авалодвае бібліяграфічным пошукам, эфэктыўна рэалізуе стратэгію пошуку. Ён умее вызначаць ключавыя словы, іх сінонімы і звязаныя з імі паняцці, выбіраць і выкарыстоўваць патрэбныя слоўнікі, карыстацца камандамі, уласцівымі інфармацыйна-пошукавай сістэме.

Нельга не адзначыць, што з тэарэтычнага, метадычнага і тэхналагічнага пунктаў гледжаньня навучаньне інфармацыйнай граматы (культуры) ў наш час цэнтрыруецца вакол праблем доступу да лічбавага кантэнту, паслуг і інструментарыя, якія падтрымліваюць адукацыю і навуковую дзейнасць.

Тэндэнцыя бібліятэк вядучых універсітэтаў свету – змяшчаць вельмі многа разнастайных навучальных праграм, даведнікаў, якія дапамагаюць студэнтам розных курсаў карыстацца бібліятэчнымі фондамі і знешнімі інфармацыйнымі рэсурсамі, фарміраваць пошукавыя навыкі – развіваецца і ў бібліятэках беларускіх УВА, але патрабуе больш актыўнай і творчай рэалізацыі.

Айчыныя бібліятэкі прапануюць студэнтам разнастайны спектр формаў і метадаў навучаньня: семінары-трэнінгі па пошуку інфармацыі ў электронных каталогах, базах даных, электронных бібліятэках; кансультаванне і трэнінгі падчас «дзён дыпломнікаў», кансультаванне ў працэсе бібліятэчна-інфармацыйнага абслугоўваньня; рэкламныя матэрыялы і інш. У 2013 г. у бібліятэках УВА Беларусі праведзена 256 736 кансультацый па пошуку інфармацыі [4]. Ёсць асобныя прыклады стварэньня мультымедычных рэсурсаў (бібліятэка Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта), дзе прадстаўлены электронны навучальны курс, інтэрактыўны трэнінг па інфармацыйным пошуку і іншыя матэрыялы. Навучальныя трэнінг-семінары для студэнтаў пра-

ходзяць у бібліятэцы БНТУ. У ФБ БДУ навучанне інфармацыйнаму пошуку, у т. л. бібліяграфічнаму, ажыццяўляецца з улікам галіновага профілю падрыхтоўкі студэнтаў («Тэхналогіі інфармацыйнага пошуку ў сацыяльна-гуманітарных дысцыплінах», «Тэхналогіі інфармацыйнага пошуку ў сацыяльным да-следаванні»).

Але ў цэлым работа са студэнтамі старэйшых курсаў па фарміраванні бібліяграфічнай культуры патрабуе істотнага ўдасканалення. Аб гэтым ускосна сведчыць агульная колькасць мерапрыемстваў па інфармацыйнай культуры для гэтага кантынгенту. Так, па дадзеных 2013 г., у бібліятэках дзяржаўных УВА іх праведзена 123, у недзяржаўных – не праводзіліся.

З замежнага вопыту, які на даным этапе па аб'ектыўных прычынах не знаходзіць шырокага прымянення ў айчынных бібліятэках, прывабліваюць персанальныя бібліятэчныя праграмы тыпу «Help a librarian». Такая праграма дазваляе ў онлайн-вым рэжыме студэнтам замацоўвацца за бібліятэкарам, які спецыялізуецца ў галінах і тэмах, і на працягу навучання атрымліваць кансультацыйную дапамогу па любых пытаннях, звязаных з іх інфармацыйна-спажывецкай дзейнасцю.

Чацвёрты ўзровень звязаны з авалодваннем студэнтамі ведамі заканамернасцей развіцця і функцыянавання патокаў дакументаваных тэкстаў у сістэме сацыяльных камунікацый. Бібліяграфічныя заканамернасці, як адзначае В. А. Факееў, – гэта эмпірычныя заканамернасці размеркавання бібліяграфічных запісаў, бібліяграфічных ссылак, запытаў як паміж сабой у розных бібліяграфічных масівах і патоках, так і ў адносінах да грамадскіх патрэбнасцей [2, с. 39]. Бібліяграфічныя заканамернасці адлюстроўваюць заканамернасці ўсіх сацыяльных сфер праз трансляцыю іх ў патоках дакументаваных ведаў. У сваю чаргу арганізаванасць і структураванасць бібліяграфічных патокаў (бібліяграфічных мадэляў) спрыяе іх выкарыстанню для вывучэння розных сацыяльных з'яў. На гэтым узроўні бібліяграфічнага навучання, бібліятэкары і выкладчыкі, на наш погляд, павінны раскрываць спецыфіку бібліяграфічнай мовы як адной з моў навукі, і эўрыстычны патэнцыял бібліяграфічных заканамернасцей. Гэты высокі і складаны ўзровень бібліяграфічных ведаў фарміруецца ў курсах па асновах навукова-даследчай работы, галіновых інфармацыйных дысцыплінах, галіновых бібліяграфічных дысцыплінах («Гістарычная бібліягра-

фія» на гістарычным факультэце БДУ). Падкрэсліваючы ролю выкладчыцкага персаналу, нельга недаацэньваць і ролю бібліятэкараў-бібліёграфіаў, якія добра ведаюць якасць бібліяграфічных рэсурсаў як патэнцыяльных мадэлей бібліяметрычных даследаванняў. Узмацненне гэтага ўзроўню фарміравання бібліяграфічных ведаў, на нашу думку, адна з важных задач бібліяграфічнага навучання студэнтаў у айчынных УВА.

З разгледжаным вышэй узроўнем навучання звязаны і ўзровень набыцця бібліяграфічных ведаў, мэты якога ў прыняцці студэнтам рашэння аб карысці выкарыстання фіксаванага тэксту, забеспячэнні шырыні і варыятыўнасці гэтага выбару ці абгрунтаванага адмаўлення ад далейшых дзеянняў з аб'ектам дакументаваных ведаў, бібліяграфічным рэсурсам.

Дасягненню паслядоўнасці ўзроўняў бібліяграфічнага навучання будзе садзейнічаць новая вучэбная праграма «Информационная культура пользователей библиотек», рэкамендаваная Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь для УВА [5]. Што да форм засваення бібліяграфічных ведаў, то студэнты, як за мяжой, так і ў айчынных універсітэтах, аддаюць перавагу онлайнавым вучэбным матэрыялам, як на мове HTML, так і дынамічным інтэрактыўным, аўдыёвідэа [6].

Праведзены аналіз паказвае, што выяўленне асноўных узроўняў фарміравання бібліяграфічных ведаў раскрывае асноўныя задачы, якія стаяць перад бібліятэчным персаналам і выкладчыкамі ў справе ўстанаўлення аптымальных адносінаў узаемадзеяння і адпаведнасцей студэнтаў са светам фіксаваных тэкстаў – культурных каштоўнасцей і ўпраўлення гэтым працэсам.

1. *Шадрина, В. Н.* Библиографическая культура исследователя и педагогические методы ее формирования / В. Н. Шадрина ; Белгор. гос. ин-т культуры. – Белгород : Политерра, 2004. – 139 с. ; Букхорст, А. Медиа- и информационная грамотность и ее «подруги» / А. Букхорст // Медиа- и информационная грамотность в обществах знания / сост. Е. И. Кузьмин, А. В. Паршакова. – М. : МЦБС, 2013. – С. 36–44.

2. *Фокеев, В. А.* Природа библиографического знания / В. А. Фокеев. – М. : РГБ, 1995. – 351 с.

3. *Лапо, П. М.* Университетская библиотека в качестве проводника информационной культуры в современном обществе / П. М. Лапо // Медиа- и информационная грамотность в обществах знания / сост. Кузьмин Е. И., Паршакова А. В. – М. : МЦБС, 2013. – С. 368–372 ; Лапо, П. Обзор деятельности библиотек учреждений высшего образования Рес-

публики Беларусь в 2012 г.: состояние и перспективы / П. Лапо, О. Баньковская // Бібліятэчны свет. – 2013. – № 3. – С. 15–20.

4. Основные показатели деятельности библиотек учреждений высшего образования Республики Беларусь за 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.library.bsu.by/?vpath=/methodicalcent-re/statistics/>.

5. Информационная культура пользователей библиотек : учебная программа / сост.: В. А. Касап, О. А. Любченко, О. А. Больнова ; БГУКИ. – Минск : БГУКИ, 2013. – 13 с.

6. Оценка эффективности онлайн-учебных материалов по обучению информационной грамотности для студентов тысячелетия: пер. с англ. // Реферативный журнал. 59. Информатика. – 2014. – № 8. – С. 34.

И. Б. Стрелкова, доцент кафедры «Информационные технологии», кандидат педагогических наук, доцент, Республиканский институт инновационных технологий Белорусского национального технического университета

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПЕРЕПОДГОТОВКА КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА БИБЛИОТЕК И ВОСТРЕБОВАННОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ НА РЫНКЕ ТРУДА

Современное информационное общество находится в состоянии формирования будущей информационной инфраструктуры в глобальном и национальном масштабах. Совершенствуются системы генерации, хранения и передачи данных, разрабатываются новые информационные сервисы на базе инфраструктуры информационно-коммуникационных технологий в цифровом (электронном) пространстве. Данные процессы сопровождаются формированием принципиально новой системы информационных коммуникаций, базирующейся на трансформациях традиционных информационных массивов в электронную форму с одновременным обеспечением возможности доступа к ним в любое время и из любого места. Современные библиотеки – прежде всего, научные и учреждений высшего образования, обеспечивающие эффективность и качество учебного процесса и научно-исследовательской деятельности, – не только должны этому соответствовать, но и освоить в ближайшем будущем несколько технологических и организационных